

УДК 336.6

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/163-11>**Чала В. С.**кандидат економічних наук, доцент,
Придніпровська державна академія будівництва і архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2233-2335>**Барбуль Є. С.**здобувач СВО «Магістр»,
Придніпровська державна академія будівництва і архітектури**Chala V. S., Barbul Ye. S.**

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Конкурентоспроможність агропромислового сектору варто розглядати як досить широке поняття, яке характеризує здатність конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку і вимірюється ступенем присутності вітчизняної продукції на них. Агропромисловий комплекс України є одним із ключових складових елементів у процесі розв'язання тих чи інших соціально-економічних проблем. Вітчизняні сільгоспвиробники мають значний потенціал для розвитку, реалізація якого потребує усунення низки перешкод. Незважаючи на те що Україна є одним із лідерів експорту агропромислової продукції на міжнародний ринок, у подальшому розвиток вітчизняного агросектору може зітхнутися зі значними проблемами через низький рівень технологічності, недостатній приток інвестиційних ресурсів, відсутність висококваліфікованих спеціалістів у галузі тощо. У статті розглянуто тенденції та перспективи посилення міжнародної конкурентоспроможності агропромислового сектору України.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, агропромисловий комплекс (АПК), сільське господарство, експорт с/г продукції.

INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF THE AGRO-INDUSTRIAL SECTOR OF UKRAINE IN TERMS OF MODERN ECONOMIC GLOBALISATION

The competitiveness of the agro-industrial sector should be considered as a fairly broad concept that characterizes the ability to compete in both domestic and foreign markets and is measured by the degree of presence of domestic products in them. The agro-industrial complex of Ukraine is one of the key components in the process of solving certain socio-economic problems. Domestic farmers have significant potential for development, the implementation of which requires addressing a number of obstacles. Despite the fact that Ukraine is one of the leaders in the export of agricultural products to the international market, in the future the development of the domestic agricultural sector may face significant problems due to low technology, insufficient inflow of investment resources, lack of highly qualified specialists in the industry. The article examines the prospects for the development of the domestic agro-industrial complex in the context of European integration. Ukrainian agricultural producers have a strong resource base for short-term capitalization and development of agricultural production, at the same time, agricultural enterprises are producers of raw materials, not finished products for consumption. Therefore, the efficiency of enterprises depends on the redistribution of income at all stages of value added. Reducing the cost of raw materials directly proportionally affects the profitability of production and efficiency of enterprises. The purpose of this article is to identify problems and prospects of agricultural entrepreneurship in Ukraine, and provide proposals for sustainable development of agriculture. The authors got acquainted with the mechanism of assessing the competitiveness of the enterprise and developing ways to increase competitive positions in the foreign market. The transformation of the agricultural sector of Ukraine is due to current trends, primarily in the world market. The integration of Ukrainian society into the European community encourages and forces domestic producers of the agricultural sector to produce products that are highly efficient and competitive, as the requirements for the quality characteristics of finished products increase.

Keywords: international competitiveness, agro-industrial complex (AIC), agriculture, agricultural exports.

JEL classification: F47, F29

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність будь-якої країни на міжнародній арені визначається передусім потенціалом підприємств, здатних конкурувати на світовому ринку та просувати власний продукт не лише на внутрішньому, а й на зовнішньому ринку.

Основними завданнями агропромислового комплексу є досягнення стійкого росту виробництва сільськогосподарської продукції, надійне забезпечення країни продуктами харчування і сировиною, об'єднання зусиль усіх галузей для отримання високих кінцевих

результатів. Посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів відіграє важливу роль для розвитку вітчизняного аграрного сектору, тому виникає питання пошуку найбільш ефективної та конкурентоздатної форми позиціонування агропромислових підприємств України на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну та методологічну базу дослідження стану та перспектив розвитку та конкурентоспроможності агропромислового сектору відображено у пра-

цях таких вітчизняних учених, як: О.Ю. Лупенко, М.І. Пугачов [1], А.М. Овсієнко [3], Н.М. Попадинець [5], Н.М. Вдовенко [8], В.І. Ляшевська [9], О.М. Бородіна [2], М.М. Павленко [6], Л.А. Мустафаєва [4] та ін.

А.М. Овсієнко вивчав стан, конкурентоспроможність та перспективи інтеграції сільського господарства України на європейському рівні. В.І. Ляшевська досліджувала конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору на зовнішньому ринку. Н.М. Вдовенко вивчала макроекономічну оцінку аграрного сектору економіки України за умов інтеграційних процесів.

Однак питання, що стосуються розвитку міжнародної конкурентоспроможності українського агропромислового комплексу, ще не досліджені достатньо. Ураховуючи обмеження національних практичних розробок із цього питання, а також різний вплив інноваційних технологій на розвиток сільського господарства, конкурентоспроможність АПК потребує подальшого вивчення, що визначає актуальність дослідження.

Мета статті полягає в аналізі сучасної тенденції світового ринку АПК та розробленні пропозицій щодо підвищення конкурентних позицій АПК України на зовнішньому ринку.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах економічного розвитку найважливішим чинником конкурентоспроможності продукції є рівень її інтелектуалізованості, що формується за рахунок інвестицій у науково-дослідну та інноваційну діяльність підприємств. Інвестиції у НДДКР є ключовим компонентом більшості інноваційних стратегій, спрямованих на вдосконалення та підтримку підприємств АПК. Такі інвестиції, як й інвестиції в освіту та розширення виробництва, є необхідним, проте недостатнім елементом інновацій у сфері АПК. Разом з інвестиціями у НДДКР, складниками ефективною інноваційної політики у сфері АПК є забезпечення належного обміну інформацією, трансферу технологій, належних навичок, стимулів і ресурсів, потрібних для розвитку різних форм партнерства та бізнесу у сфері АПК, а також формування сприятливих умов для інновацій.

Конкурентоспроможність у сфері АПК за рахунок інновацій зазвичай формується шляхом динамічної взаємодії значної кількості суб'єктів, зайнятих у вирощуванні, обробці, пакуванні, дистрибуції та споживанні або подальшій переробці продукції АПК. Відповідно, ці суб'єкти задіяні у різних сферах: метрології, стандартах безпеки, молекулярній генетиці, інтелектуальній власності, ресурсній економіці, харчовій хімії, логістиці тощо. Для виникнення взаємодії між цими групами осіб інновації повинні бути відкритими та заснованими на найбільш відповідних знаннях. Окрім того, разом із високою ефективністю у НДДКР складниками ефективних інновацій в АПК є колективна дія, знання та навички, обмін знаннями (трансфер технологій), наявність стимулів і ресурсів, необхідних для розвитку різних форм партнерства та бізнесу у сфері АПК і створення сприятливих умов для інновацій у цілому [1].

Аналіз конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору необхідно розпочати з оцінки питомої ваги аграрної продукції в загальній структурі експорту України. На рис. 1 наведено динаміку обсягів експортованої продукції та питому вагу продукції агросектору в структурі експорту. Незважаючи на зниження обсягів експорту з 2013 по 2016 р., частка продукції агросектору в структурі має тенденцію до зростання з 2010 р. до кінця досліджуваного періоду.

Варто зазначити, що Україна як експортер сільськогосподарської продукції входить до десятки найбільших світових експортерів-агровиробників та формує понад 7% світового експорту агропродукції.

Як показано на рис. 1, Україна займає шосте місце в 2019 р. в рейтингу світових експортерів агропродукції після Росії, Канади, США, Франції та Австралії. Можна зробити висновок про високий рівень конкурентоспроможності вітчизняних агровиробників на міжнародній арені. Аналізуючи структуру українського експорту сільгосппродукції за країнами-імпортерами, можна зробити висновок, що найбільшими імпортерами української агропродукції є Єгипет (понад 13% усього обсягу експорту), Китай (8,9%),

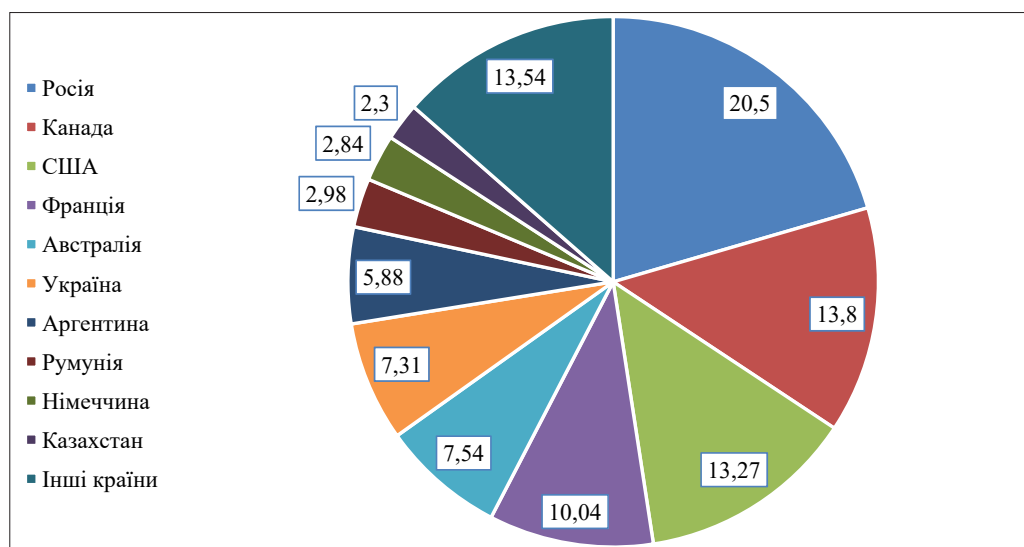

Рис. 1. Місце України серед найбільших експортерів агропромислової продукції світу, % від загального обсягу експорту, 2019 р.

Іспанія (7,9%), Туреччина (7,5%), Бангладеш (4,4%), Нідерланди, Ізраїль (3,3%), Індонезія, Туніс, Італія, Саудівська Аравія.

Світові тренди агропромислового комплексу кожного року визначаються на конференції Світового банку з питань землі і бідності (World Bank Conference on Land and Poverty). Це щорічна глобальна подія, яка аналізує управління землею та розвиток сільського господарства як похідну від них для боротьби з голодом та бідністю.

Виділяються три основні світові тренди:

1. Найдефіцитнішим ресурсом агропромислового комплексу є вода.

У деяких країнах, таких як посушливі регіони Китаю, постачання зрошувальної води є окремою послугою, яка замовляється на вимогу та оплачується. Зміна клімату посилює проблему дефіциту води, що, як цинічно це б не звучало, може стати ще однією конкурентною перевагою України.

Звичайно, український агробізнес також піддається світовій тенденції зміни клімату (наприклад, зона ризику сільського господарства перемістилася далеко на північ від степових районів Півдня України), але цей процес ще менш динамічний.

2. Розвиток сфери послуг.

Напрямок, який найбільш активно розвивається в агропромисловому комплексі, – це вторинні компанії, орієнтовані на надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам.

Сервіс «тракторів Uber» стає все більш популярним, завдяки чому через додаток на смартфоні можна замовити сільськогосподарську техніку для польових робіт так само легко і швидко, як зараз викликати таксі.

Розроблення електронних польових карт, дистанційне керування пристроями, збір та надання географічної інформації, стартапи сьогодні пов'язані із сільським господарством у промислово розвинутих країнах, а не з нескінченними полями.

У рамках цієї тенденції в Україні розробляється проєкт дистанційного зондування земель, який здійснюється Геокадастром за підтримки Світового банку. Розроблена функціональність дає змогу контролювати фактичне використання земних ресурсів. Розширюючись по Україні, послуга допоможе значно зменшити прихований сегмент в агропромисловому комплексі та збільшити доходи місцевого бюджету.

У майбутньому, як очікується, цей проєкт розвиватиметься не лише вшир, а й поглиблено: він буде контролювати не лише використання земельних ресурсів, а й стан рослин та інші показники якості.

3. Думати про майбутнє вже сьогодні.

Зосередження уваги на розвитку навіть найуспішніших галузей зараз гарантовано означатиме програш уже через пару років.

Ця перспектива змушує шукати відповіді на запитання: «Як зміниться конкурентоспроможність країн – імпортерів продовольства?», «Як швидко зростатиме біоенергетика?», «Що Україна купуватиме, а що Китай експортуватиме?» та багато інших. Для України це означає необхідність розроблення комплексної аграрної стратегії, яка визначає точки зростання та встановлює, що норма соняшникової олії та зерна, хоча й прибуткова за останні 10 років, вимагає принаймні однієї альтернативи, якщо не заміни.

Щоб посилити вітчизняні показники, необхідно проаналізувати слабкі та сильні сторони вітчизняного агросектору, а також виявити потенціал подальшого розвитку на міжнародній арені, а також проблеми та перешкоди, які є стримуючими чинниками такого розвитку.

До сильних сторін необхідно віднести наявність сприятливих природно-кліматичних умов, адже надмірна спека і посуха або надмірно дощова погода можуть призвести до втрати обсягів та якості врожаю. Україна має переважно помірно-континентальний клімат, що дає їй змогу вирощувати різні культури різних обсягів та якості. Але не можна не звернути увагу на природно-кліматичні зміни, які спостерігаються в Україні останні п'ять років. Зміна кількості опадів у південних регіонах країни в негативну бік, зростання температурного режиму, ерозія та засолення ґрунтів суттєво впливають на рентабельність виробництва окремих видів сільськогосподарських культур.

Також потрібно наголосити на високому рівні внутрішнього та зовнішнього попиту. Вітчизняні агрономи можуть задовольнити потребу в продукції на внутрішньому ринку і завдяки відносно низькій вартості продукції задовольнити потребу зовнішнього ринку.

До речі, низька вартість експортованої продукції зумовлена низьким рівнем технологічності та матеріально-технічної забезпеченості агровиробників. Вітчизняний агросектор потребує інвестування в технології та освіту.

До слабких сторін можна віднести те, що вітчизняний агроприміток є досить монополізованим. До міжнародного ринку мають доступ лише великі агрохолдинги та корпорації, які, відповідно, формують цінову політику на сільськогосподарську продукцію, тоді як малий та середній агробізнес працює лише на внутрішньому ринку.

Ще один слабкий бік – посилене експлуатація виробничих ресурсів, передусім земельних угідь, із метою прискореного отримання прибутків у короткостроковій перспективі. Це негативно впливає на виснаження земельних угідь, а це, своєю чергою, – на навколишнє середовище та якість продукції [3–10].

Ключовий аспект розвитку вітчизняного агровиробництва та посилення його конкурентних позицій на міжнародній арені полягає в інтенсивному нарощуванні агровиробництва за рахунок залучення цифрових технологій та інноваційних рішень, зокрема в напрямі використання земельних ресурсів, підвищення їх родючості; орієнтуванні на якісний екопродукт; управлінні витратами на організацію виробництва в напрямі їх зниження.

Незважаючи на те що Україна є одним із лідерів експорту агропромислової продукції на міжнародний ринок, у подальшому розвиток вітчизняного агросектору може зіштовхнутися зі значними проблемами через низький рівень технологічності, недостатній приток інвестиційних ресурсів, відсутність висококваліфікованих спеціалістів у галузі тощо.

Серед головних перешкод експорту українськими підприємствами агросектору своєї продукції на зовнішній ринок варто зазначити такі [4]:

- невідповідність продукції міжнародним стандартам (ISO 22000, ICF, BRC);
- відсутність міжнародних сертифікатів якості;

– невідповідність санітарним вимогам через недостатність матеріально-технічної бази для моніторингу якості в Україні;

– різні методи і, відповідно, різні результати оцінки технічних вимог на внутрішньому та зовнішньому ринках;

– недостатньо допрацьована нормативно-правова база;

– недостатнє державне фінансування агросфери;

– відсутність достатніх інвестицій на агропроекти, включаючи інноваційні;

– зростання ризиків для агропромислових підприємств, передусім природно-кліматичних;

– відсутність якісних трудових ресурсів для створення замовлень для зарубіжних покупців та загалом просування на зовнішньому ринку;

– недостатність ресурсів для проведення та підтримки логістичних операцій.

Для підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на зовнішньому ринку можна застосувати такі елементи [7–9]:

– створити товари з унікальними споживчими характеристиками завдяки природно-географічному потенціалу;

– впровадити сучасні ресурсозберігаючі технології, завдяки яким українські аграрні підприємства зможуть знизити собівартість продукції на зовнішньому ринку;

– знизити витрати на створення та транспортування товарів за рахунок ефекту масштабу;

– вкласти кошти в оновлення технічної бази підприємств;

– підвищити імідж підприємства за рахунок PR-заходів;

– налагодити інфраструктуру, зокрема за рахунок зусиль кількох агробізнесів;

– використати консалтинг для підвищення кваліфікації персоналу, налагодження технічної бази підприємства;

– розширити систему збуту, підписати довгострокові зовнішньоекономічні контракти;

– використати державну підтримку у вигляді пільгового оподаткування та кредитування;

– створити ефективну конкурентоспроможну стратегію, вибрати найбільш доцільну концепцію управління.

Отже, Україна – великий та важливий аграрний суб'єкт, особливо стосовно сільськогосподарських культур. Значення сільського господарства для української економіки та торгівлі постійно зростає.

Існуючі проблеми включають заборону на продаж землі в Україні, нерозвиненість інфраструктури, неоднозначність законодавства, поширеність корупції, непотрібні вимоги до ліцензування та сертифікації тощо.

До основних перешкод та ризиків, що загрожують рівню конкурентоздатності вітчизняного АПК, варто віднести: зростання собівартості та збитковості с/г виробництва; сировинне виробництво; відсутність ринку землі; низький рівень технологічності та матеріально-технічної забезпеченості агровиробників; зниження якості продукції; високий рівень ризиків агровиробництва (у т. ч. природно-кліматичних); нерозвинену ринкову інфраструктуру (логістичну); відсутність висококваліфікованого персоналу та якісної агроосвіти; відсутність чіткої стратегії розвитку.

Агропромисловий комплекс України сьогодні має досить потужні конкурентні позиції на міжнародному ринку, зокрема в аспекті експорту агропродукції до інших країн. Україна входить в десятку держав – експортерів с/г продукції. Основними імпортерами української с/г продукції є Єгипет, Китай, Туреччина, Іспанія, Нідерланди, Ізраїль. Частка експорту агропромислової продукції в загальному обсязі становить понад 25%. Можна стверджувати, що економічний розвиток України у цілому залежить від розвитку АПК.

Висновки. Аналіз сучасної тенденції світового ринку АПК показав, що Україні необхідно застосувати низку елементів підвищення конкурентоспроможності, щоб досягти високих показників, адже країна має достатній потенціал, проте сьогодні не займає високі позиції серед конкурентоспроможних країн агропромислового комплексу.

Найбільша частка рекомендацій стосується питання підвищення якості та зниження собівартості продукції, оскільки ці інструменти є головними конкурентними перевагами на зовнішньому ринку. Також необхідним кроком є оновлення техніки аграрних підприємств, тому що навіть найбільші українські агробізнеси зараз використовують застарілу техніку, яка постійно виходить із ладу, що призводить до додаткових простоїв та витрат на ремонткування.

Список використаних джерел:

1. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / Ю.О. Лупенко та ін. ; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с
2. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції : монографія / за ред. О.М. Бородіної. Ужгород : ІВА, 2006. 496 с
3. Овсієнко А.М. Сільське господарство України: стан, конкурентоспроможність та перспективи інтеграції на європейському рівні. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 30 (1). С. 76–82.
4. Мустафаєва Л.А., Босак А.О. Міжнародна конкурентоспроможність аграрного сектору України: теоретичний базис і проблеми розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2016. № 851. С. 199–205.
5. Попадинець Н.М. Конкурентоспроможність продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). 239 с.
6. Павленко М.М. Аналіз стану розвитку сільського господарства України в контексті глобалізації. *Інтернаука*. 2016. № 12 (22). С. 121–123.
7. Вдовенко Н.М., Сокол Л.М. Макроекономічна оцінка аграрного сектору економіки України за умов інтеграційних процесів. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 3 (7). С. 22–28.
8. Вдовенко Н.М. Глобальні пріоритети сталого виробництва сільськогосподарської продукції. *Innovative solutions in modern science*. 2016. № 4 (4). С. 3–17.

9. Ляшевська В.І. Конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору на зовнішньому ринку. *Причорноморські економічні студії. Світове господарство та міжнародні економічні відносини*. 2018. № 28.1. С. 31–34.

10. Конкурентоспроможність аграрного сектору в умовах функціонування Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом : збірник тез II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Київ : НУБіП України, 2019. 230 с.

References:

1. Formation of global and regional markets of agricultural raw materials and food: monograph / [Yu.O. Lupenko, M.I. Pugachev, Dukhnytsky B.V. and others.; for order. Yu.O. Lupenko, M.I. Pugacheva]. Kyiv: NSC «IAE», 2015. 320 p.
2. Agrarian sector of Ukraine on the way to European integration: [monograph] / Ed. OHM. Borodino. Uzhhorod: IVA, 2006. 496 p.
3. Ovsienko A.M. (2016) Agriculture of Ukraine: state, competitiveness and prospects of integration at the European level. *Economic Bulletin of the University*, vol. 30 (1), pp. 76–82.
4. Mustafayeva L.A. (2016) International competitiveness of the agricultural sector of Ukraine: theoretical basis and problems of development. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development*, no. 851, pp. 199–205.
5. Popadynets N.M. (2015) Competitiveness of agricultural products in the domestic and foreign markets. *Young scientist*, no. 2 (17), 239 p.
6. Pavlenko M.M. (2016) Analysis of the state of development of agriculture of Ukraine in the context of globalization. *International Scientific Journal «Internauka»*, no. 12 (22), pp. 121–123.
7. Vdovenko N.M. (2016) Macroeconomic assessment of the agrarian sector of the economy of Ukraine in terms of integration processes. *Scientific Bulletin of Polissya. Chernihiv*, no. 3 (7), pp. 22–28.
8. Vdovenko N.M. (2016) Global priorities of sustainable production of agricultural products. *Innovative solutions in modern science*, no. 4 (4), pp. 3–17.
9. Lyashevskaya V.I. (2018) Competitiveness of agricultural enterprises in the foreign market. *Black Sea Economic Studies. World economy and international economic relations*, no. 28.1, pp. 31–34.
10. Competitiveness of the agricultural sector in the functioning of the Free Trade Area with the European Union: a collection of abstracts of the II International Scientific and Practical Internet Conference. Kyiv: NULES of Ukraine, 2019. 230 p.